

تفسیر سورہ

واقعہ

سیمای سوره واقعه

این سوره نود و شش آیه دارد و در مکه نازل شده است. یکی از نام‌های قیامت، واقعه است که در آیه اول این سوره از وقوع حتمی آن خبر داده شده و لذا این سوره «واقعه» نام گرفته است. اکثر آیات این سوره درباره‌ی قیامت و شرایط و حوادث آن و تقسیمات مردم به دوزخی و بهشتی در آن روز بحث می‌کند. لذا تلاوت این سوره انسان را از غفلت بیرون می‌آورد.

در آستانه مر عبد الله بن مسعود، عثمان به عیادتش رفت و از او پرسید: از چه ناراحتی و چه آرزویی داری؟ گفت: از گناهانم ناراحتم و امید به رحمت پروردگار دارم. پرسید: آیا چیزی می‌خواهی به تو عطا کنم؟ گفت: نه، آن روز که نیاز داشتم محرومم کردی، الآن که از دنیا می‌روم چه نیازی دارم. عثمان گفت: پس اجازه بده چیزی به تو عطا کنم تا برای دخترانت به ارث بماند.

او گفت: آنها هم نیازی ندارند. زیرا به دخترانم چیزی آموخته‌ام که هرگز نیازمند نمی‌شوند. به آنان سفارش کرده‌ام سوره واقعه بخوانند که از پیامبر ﷺ شنیدم هر کس هر شب آن سوره را تلاوت کند، فقر و بدبختی به او نمی‌رسد.^(۱)

۱. تفسیر مجمع البیان.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان.

﴿۱﴾ إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿۲﴾ لَيْسَ لَوْفَعَتِهَا كَاذِبَةٌ

آن گاه که آن واقعه (عظیم قیامت) روی دهد. که در واقع شدن آن دروغی نیست (و سزا نیست کسی آن را دروغ شمارد).

﴿۳﴾ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿۴﴾ إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا

(آن واقعه) پایین آورنده و بالا برنده است (نظام خلقت را زیر و رو می‌کند و ناهلان را پایین و خوبان را بالا می‌برد). آن گاه که زمین به سختی لرزانده شود.

﴿۵﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿۶﴾ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا

و کوه‌ها به شدت متلاشی شوند. پس به حالت غبار پراکنده در آیند.

نکته‌ها:

- «خفض» به معنای فرو آوردن و به زیر کشیدن و «رفع» به معنای بالا بردن و برافراشتن و «رج» به معنای لرزش شدید و تند و از جا کنده شدن است.
- «بس» به معنای خرد شدن در اثر فشار شدید است و «هباء» به خاک نرم مانند غبار و ذرات معلق در هوا می‌گویند و «منبث» به معنای پراکنده است.
- هر کجا وقوع امر و حادثه‌ای قطعی باشد، برای بیان آن می‌توان از فعل ماضی استفاده کرد. لذا بسیاری از آیات درباره قیامت، با فعل گذشته بیان شده است. ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾ چنانکه با دیدن سیل بزرگی که به سوی شهر حرکت می‌کند، می‌توان گفت: سیل شهر را برد، با اینکه هنوز سیل به شهر نرسیده است.

□ جمله «لیس لوقعتها کاذبة» یعنی هنگامی که مردم وقایع پیش از قیامت را ببینند، با تمام وجود آن را باور خواهند کرد. در قرآن، آیات دیگری نظیر این آیه آمده است از جمله: «فلما رأو بأسنا قالوا آمنا بالله»^(۱) زمانی که عذاب را دیدند، گفتند به خدا ایمان آوردیم. «لا يؤمنون به حتی یزوا العذاب الالیم»^(۲) تا لحظه دیدن عذاب دردناک، ایمان نمی آورند. «لا یزال الذین کفروا فی مریة منه حتی تأتیهم الساعة بغتة»^(۳) کفار همواره در شک و تردید هستند تا آنکه ناگهان قیامت به سراغشان آید.

□ امام سجاد علیه السلام فرمودند: به خدا سوگند! واقعه قیامت، دشمنان خدا را به دوزخ فرومی آورد، «خافضة» و اولیای خدا را به بهشت بالا می برد. «رافعة»^(۴) آری، عزت و ذلت، بلند مرتبگی و پستی واقعی در آن روز معلوم می شود که بزرگان گفته اند: «الفقر و الغنی بعد العرض علی الله»^(۵)، فقر و غنای واقعی پس از آنکه اعمال بر خدا عرضه شود، معلوم گردد.

وضع زمین و کوه ها در آستانه قیامت

زمینی که آرامگاه و استراحتگاه ما بود، «ألم نجعل الارض مهادا»^(۶) و برای امرار معاش بر پشت آن راه می رفتیم و تلاش می کردیم، «فامشوا فی مناکیبها»^(۷) این زمین آرام در آن روز نا آرام و بی قرار می شود، زلزله ای بی سابقه و بی نظیر رخ می دهد که همه ی زمین به شدت می لرزد، به گونه ای که خداوند بزرگ، به آن عظیم می گوید. «ان زلزلة الساعة شیء عظیم»^(۸) کوه ها با آن همه سنگینی و ریشه ای که در عمق زمین دارند، از جای کنده و روان شده، «سیرت الجبال»^(۹) به شدت به هم برخورد می کنند، «دکنا دكة واحدة»^(۱۰) تا آن که خرد و متلاشی شده، «بُست الجبال بسا» و تبدیل به سنگریزه و ذرات پراکنده می شوند، «هباء منبثا» و آن ذرات شن در اثر فشار، مانند پشم حلاجی شده ریزش می شوند، «کالعین المنفوش»^(۱۱) و مانند غباری در هوا پراکنده شوند. «فکانت هباء منبثا»

۱. غافر، ۸۴.	۲. شعراء، ۲۰۱.	۳. حج، ۵۲.
۴. تفسیر نور الثقلین.	۵. غرر الحکم.	۶. نبأ، ۶.
۷. ملک، ۱۵.	۸. حج، ۱.	۹. نبأ، ۲۱.
۱۰. حاقه، ۱۴.	۱۱. قارعه، ۵.	

پیام‌ها:

- ۱- در وقوع قیامت و زلزله‌های سخت آن تردیدی نیست. ﴿اِذَا﴾ (کلمه «اذا» در مواردی بکار می‌رود که قطعی الوقوع باشد).
- ۲- قیامت، تنها واقعه‌ای است که نظیر و مانند ندارد. ﴿الواقعة﴾
- ۳- در تبلیغ، آنگاه که در مقام هشدار به امری مهم هستیم، با حذف همه مقدمات، به اصل مطلب بپردازیم. ﴿اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾ (نظیر آیاتِ ﴿الْحَاقَّةُ﴾^(۱)، ﴿اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾^(۲))
- ۴- انکار قیامت، فقط در دنیا و در شرایط رفاه و غفلت است، همین که نشانه‌های قیامت آشکار شود، دیگر کسی آن را انکار نمی‌کند. ﴿لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾
- ۵- تا فرصت هست قیامت را باور کنیم که پس از وقوع، نتیجه‌ای جز شرمساری ندارد. ﴿لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾
- ۶- قیامت، هنگامه‌ی فروپاشی پندارها و تجلّی حقایق است. (شکست و سقوط عده‌ای و پیروزی و صعود عده‌ای دیگر) ﴿خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ﴾
- ۷- زلزله قیامت بسیار سخت و بزرگ است. ﴿اِذَا رَجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا﴾
- ۸- در آستانه قیامت، وقوع زلزله‌ها و رانش‌های زمین و کوه‌ها حتمی است. ﴿اِذَا وَقَعَتِ... رَجَّتِ الْاَرْضُ... بُسَّتِ الْجِبَالُ...﴾

﴿۷﴾ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿۸﴾ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

﴿۹﴾ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ

و (در آن روز) شما سه گروه باشید. پس (گروه اول) اصحاب یمین (گروه دست راستی) هستند، اصحاب یمین چه گروهی هستند! (گویی تجسم سعادتند.) و دسته دوم دسته سمت چپ (اصحاب شقاوتند، آن اصحاب شقاوت چه هستند؟ (گویی تبلور بدی‌هایند.)

۱. حاقّه، ۱.

۲. تکویر، ۱.

﴿۱۰﴾ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿۱۱﴾ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿۱۲﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿۱۳﴾ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿۱۴﴾ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ

(گروه سوم) پیشگامانی (در خیرات هستند که در گرفتن پاداش نیز)، پیشگامند. آنان مقربان درگاه خداوند هستند. در باغ‌های پر نعمت خواهند بود. (آنان) گروه زیادی از پیشینیان (و ائمه‌های قبل) خواهند بود و گروه کمی از متأخرین.

﴿۱۵﴾ عَلَى سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿۱۶﴾ مُتَّكِنِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ

بر تخت‌هایی چیده شده و مرصع، در حالی که روبروی یکدیگرند، تکیه داده‌اند.

نکته‌ها:

■ «میمنة» از «ئین» به معنای برکت و سعادت و «مشممة» از «شوم» به معنای شقاوت است، بعضی گفته‌اند: مراد از این دو کلمه، سمت راست و چپ است. زیرا در قیامت، نامه خوبان به دست راست و نامه تبه‌کاران به دست چپ داده می‌شود. چنانکه دلیل نام‌گذاری یَمَن و شام، آن است که یمن، در سمت راست کعبه و شام، در سمت چپ کعبه واقع شده است.

■ «ثَلَاثَةٌ» به معنای گروه و جماعت است که به قرینه آیه «وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ» مراد از آن، جماعتی بزرگ است. «سُرُر» جمع «سَریر» به تختی که سرورآور باشد گفته می‌شود. «مَوْضُونَةٍ» به معنای چیده شده و جواهرنشان است. امام باقر (ع) فرمود: تخت‌های بهشتیان، بافته‌هایی از دَرّ و یاقوت در میان دارد.^(۱)

■ فرشتگان همه یکدست مؤمن و تسلیم فرمانند، «يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ»^(۲) جَنّیان به دو دسته مؤمن و کافر تقسیم می‌شوند، «وَأَنَا مِّنَ الْمُسْلِمِينَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ»^(۳) ولی انسان‌ها سرانجام به سه گروه تقسیم می‌شوند. «كُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً» چنانکه در سوره فاطر نیز مردم سه دسته تقسیم شده‌اند. «فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ»^(۴) یک

۱. بحار، ج ۸، ص ۲۱۸. ۲. تحریم، ۶. ۳. جن، ۱۴.

۴. فاطر، ۳۲.

گروه، افراد ظالم و گنهکار، یک گروه، افراد متوسط و میانه، یک گروه، افراد عالی و ممتاز.

■ در قرآن کریم، برای سبقت و پیشی گرفتن از دیگران مصادیقی بیان شده است، از جمله:

سبقت در ایمان. «سبقونا بالایمان»^(۱)

سبقت در انفاق و جهاد. «لا یستوی منکم مَنْ أنفق من قبل الفتح و قاتل أولئک اعظم درجۃً من الذین انفقوا من بعد و قاتلوا»^(۲)

سبقت در کارهای نیک. «فاستبقوا الخیرات»^(۳)

■ امام باقر علیه السلام، مصداق بارز «السابقون السابقون» را، انبیا^(۴) و حضرت علی علیه السلام، یکی از مصادیق آن را، سبقت گیرندگان به سوی نمازهای پنج‌گانه دانسته‌اند.^(۵)

■ منظور از قرب در آیه «اولئک المقربون»، قرب منزلت است نه منزل و مکان.

قرب به خداوند با ادعا حاصل نمی‌شود، راه و روش و دلیل دارد، یهودیان می‌گفتند: ما مقربان درگاه خدا هستیم. «نحن ابناء الله و احباؤه»^(۶) ولی قرآن می‌فرماید: مقربان کسانی هستند که در کمالات پیشقدم باشند. «و السابقون السابقون اولئک المقربون»

■ در تقسیم بندی سه گروه، نام سابقون متأخر آمده، شاید به دلیل آن که تعدادشان کمتر است، ولی در تجلیل، ابتدا از آنان تجلیل شده است، سپس از اصحاب یمین و دیگران، چون مقامشان والاتر از دیگران است.

پیام‌ها:

- ۱- حضور در قیامت و کیفیت محشور شدن، به قدری حتمی است که گویا در گذشته محقق شده است. «کنتم ازواجاً ثلاثۃ»
- ۲- در شیوه تبلیغ و آداب گفتگو، ابتدا بیان خلاصه‌ی مطلب و سپس تفصیل آن، مطلوب است. «کنتم ازواجاً ثلاثۃ - فاصحاب - فاصحاب - و السابقون»

۱. حشر، ۱۰.

۲. حدید، ۱۰.

۳. بقره، ۱۴۸.

۴. بصائر الدرجات، ص ۴۴۸؛ تفسیر راهنما.

۵. تفسیر نورالثقلین.

۶. مائده، ۱۸.

۳- نیک‌بختی یا بدبختی، سعادت یا شقاوت، در قیامت دائمی است. «فأصحاب الميمنة... فأصحاب المشئمة» (کلمه «اصحاب» جمع «صاحب» به معنای مصاحب و ملازم و جدا نشدنی است)

۴- سبقت در ایمان و عمل یک ارزش است. «و السابقون السابقون»
 ۵- کسانی که در دنیا به سوی خیرات سبقت می‌گیرند، در آخرت برای دریافت پاداش مقدم‌ترند. «السابقون... أولئك المقربون»
 ۶- پیشگامان در نیکی‌ها، باید در جامعه مقرب باشند. «أولئك المقربون»
 ۷- بهشت، محلّ کامیابی‌های مؤمن است. «جنات النعيم»
 ۸- مقام معنوی، بالاتر از کامیابی مادی است. ابتدا فرمود: آنان مقرب درگاه ما هستند، «أولئك المقربون» سپس فرمود: در باغ‌های بهشتی قرار می‌گیرند. «فی جنّات النّعيم»

۹- پیش‌کسوتان و پیشینیان صالح فراموش نشوند. «ثلة من الاولين»
 ۱۰- برای برانگیختن شوق و علاقه، بیان خصوصیات بهشت لازم است. (کیفیت تخت‌ها «موضونة» چگونگی نشستن «مقابلین»)
 ۱۱- شیوه نشستن بهشتیان، نشستن گرداگرد است تا افراد روبروی یکدیگر قرار گیرند و چهره به چهره شوند. «مقابلین»
 ۱۲- از آداب پذیرایی، فراهم نمودن جایی است که مهمان در آن احساس راحتی کند. «على سرر... متكئين عليها»

﴿۱۷﴾ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿۱۸﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ
 مِّنْ مَّعِينٍ ﴿۱۹﴾ لَا يَصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ

بر گردش‌شان پسرانی همیشه نوجوان به خدمت می‌گردند. با جام‌ها و آبریزها و ظرف‌هایی از (شراب و نوشیدنی‌های گورا و) روان (پذیرایی می‌نمایند). از آن نوشیدنی‌ها نه سردرد می‌گیرند و نه مست می‌شوند.

﴿۲۰﴾ وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿۲۱﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ
﴿۲۲﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿۲۳﴾ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ

و (برای آنان) میوه‌هایی از هر چه انتخاب کنند. و گوشت پرندۀ از هر نوع که اشتها دارند. و زنانی سفید روی، درشت چشم و زیبا، همچون مروارید در صدف.

﴿۲۴﴾ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

پاداشی در برابر آنچه انجام می‌دادند.

نکته‌ها:

- «اکواب» جمع «کوب» به جام بدون دسته و لوله گفته می‌شود، نظیر جام‌های نوشیدنی امروزی. «اباریق» جمع «ابریق» ظرفی است که لوله و دسته دارد نظیر قوری. «کأس» به لیوان لبریز از شراب و نوشیدنی گویند و «مَعِين» به معنای نوشیدنی روان است. «یصدعون» از «صداع» به معنای سردرد است. (اینکه می‌گویند: مصدع شما نمی‌شوم، یعنی برای شما دردسر به وجود نمی‌آورم). «ینزفون» از «نزف» به معنای از دست دادن عقل است و در اصل به معنای خالی کردن تدریجی آب چاه است.
- بهترین تعبیر در مورد زنان بهشتی، مروارید در صدف است، که در عین زیبایی و درخشندگی، از دسترس نااهلان در امان و از نگاه نامحرمان به دور است. ﴿حور عین کأمثال اللؤلؤ المکنون﴾

پیام‌ها:

- ۱- مسئولین پذیرایی و شیوه پذیرایی بهشتیان، خصوصیات دارد:
 - الف: هر لحظه در دسترس می‌باشند. ﴿یطوف﴾
 - ب: نوجوانانی با قیافه‌ای زیبا و دلپذیرند. ﴿ولدان﴾
 - ج: دلپذیری آنان موسمی و لحظه‌ای نیست. ﴿مخلدون﴾
 - د: انواع وسایل پذیرایی را در دست دارند. ﴿اکواب، اباریق، کاس﴾

ه: پذیرایی ابتدا با مایعات و نوشیدنی هاست. «كأس من معین»
 و: آنچه عرضه می شود، آفاتی ندارد. «لا یصدعون... لا یزفون»
 ز: مواد پذیرایی، متعدد و متنوع و به انتخاب مهمان است. «فاکهة مما یتخیرون»
 ح: اولویت با نوشیدنی، سپس میوه و آنگاه غذای گرم و مطبوع است. «معین، فاکهة، لحم»

۲- گوشت پرنده (گوشت سفید)، بر گوشت چرنده (گوشت قرمز) برتری دارد.
 «لحم طیر»

۳- در نوع غذا، اشتها نقش اساسی دارد. «مما یشتهون»
 ۴- زنانی بهشتی اند که در عین زیبایی، عفیف و پاکدامن باشند. «حور عین کامل اللؤلؤ المکنون»

۵- تمام اسباب کامیابی، در بهشت فراهم است. «فاکهة... لحم... حور عین»
 ۶- کامیابی های بهشت، دائمی است. «یتخیرون، یشتهون...» (فعل مضارع بر دوام و استمرار دلالت می کند)

۷- در شیوه تبلیغ و دعوت به نیکی ها، از نقش عمل در رسیدن به پاداش های اخروی، غفلت نکنیم. «جزاء بما کانوا یعملون»

﴿۲۵﴾ لَا یَسْمَعُونَ فِیْهَا لَغَوًا وَلَا تَأْتِیْمًا ﴿۲۶﴾ إِلَّا قِیْلًا سَلَامًا سَلَامًا

در آنجا سخن لغو و نسبت گناه به دیگری را نمی شنوند. سخنی جز سلام و درود نیست.

نکته ها:

- «لغو» یعنی سخن بی فایده و «تأییم» به معنای نسبت دادن گناه به دیگران است.
- در روایات، عقل چنین توصیف شده است: «ما عبُد به الرحمن و اکْتُسب به الجنان»^(۱) آن

که انسان با آن بندگی خدا کند و در راه کسب بهشت و سعادت جاودان قدم گذارد. اگر انسان کمی فکر کند که چند روز بندگی خدا در دنیا، این همه رفاه و آسایش و کامیابی در قیامت را به دنبال دارد و با این حال حاضر شود همه این لذت‌های ابدی را به خاطر دنیای فانی از دست بدهد، کمال بی عقلی است و این است معنای خسارت واقعی که خداوند می‌فرماید: ﴿قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ﴾^(۱) ای پیامبر! به مردم بگو: زیانکاران واقعی کسانی هستند که خودشان را باختند. در دعای ماه رجب نیز می‌خوانیم: «خاب الوافدون علی غیرک»^(۲) خدایا! کسانی که به غیر تو تکیه زدند، باختند و سودی نبردند.

□ بهشتیان از چند سوی، درود و سلام دریافت می‌کنند:

(الف) از جانب اصحاب یمین (دوستان بهشتی). ﴿وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ﴾ اگر از اصحاب یمین باشد (به او می‌گویند): از طرف دوستان، بر تو سلام. (ب) از جانب اعرافیان. ﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رَجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيَاهِمُ فَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾^(۳) بر اعراف مردانی هستند که همه را به چهره می‌شناسند و بهشتیان را ندا می‌دهند که سلام بر شما.

(ج) از جانب فرشتگان. ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ﴾^(۴) فرشتگان از هر سو بر آنان وارد می‌شوند و به خاطر صبر و مقاومتشان بر آنان سلام می‌کنند. (د) از طرف خداوند. ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ﴾^(۵) از جانب خداوند رحیم، سلام بر آنان باد. □ مراد از «سلاماً سلاماً»؛ یا سخنان پیراسته از لغو و نارواست و یا گفتگوهای همراه با سلام و صلح و صفا.

پیام‌ها:

۱- در بهشت، اسباب آزار روحی و روانی نیست. ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا...﴾

۳. اعراف، ۴۶.

۲. مفاتیح الجنان.

۱. زمر، ۱۵.

۵. یس، ۵۸.

۴. رعد، ۲۴.

۲- معمولاً کامیابی‌های دنیوی آمیخته با لغو و گناه است، ولی در قیامت، چنین نیست. ﴿لَا يَسْمَعُونَ...﴾

۳- بهشت، سرای سلام و سلامت است. ﴿الْأَقْيَلُ سَلَامًا سَلَامًا﴾ (جامعه‌ای که در آن سلام و سلامتی رواج دارد و لغو و بیهودگی در آن وجود ندارد، جامعه‌ای بهشتی است).

﴿۲۷﴾ وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿۲۸﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ

﴿۲۹﴾ وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ ﴿۳۰﴾ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ

و یاران راست، چه هستند یاران راست. در کنار درختان سدر بی خار. و درختان موز که میوه‌هایش به صورت فشرده رویهم چیده. و سایه‌ای پایدار.

﴿۳۱﴾ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿۳۲﴾ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿۳۳﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَ

لَا مَمْنُوعَةٍ

و آبی ریزان (از آبشارها). و میوه‌ای فراوان که نه تمام می‌شود و نه از مصرف آن جلوگیری می‌گردد.

﴿۳۴﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿۳۵﴾ إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً ﴿۳۶﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ

أَبْكَارًا ﴿۳۷﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا

و هم خوابگانی والا قدر. که ما آنان را به نحو خاصی آفریدیم. پس آنان را دوشیزه و باکره قرار دادیم. زنانی هم سن و سال و شوهر دوست.

﴿۳۸﴾ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿۳۹﴾ ثَلَاثَةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿۴۰﴾ وَثَلَاثَةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ

(این نعمت‌ها) برای اصحاب یمین است. که گروهی از امت‌های قبل. و گروهی از امت‌های بعدی هستند.

نکته‌ها:

□ «سِدر»، درختی است که سایه گسترده‌ای دارد. «مخضود»، یعنی گیاهی که تیغ آن شکسته و بی خار باشد. «منضود» به معنای متراکم، «مسکوب» یعنی ریزان همچون آبشار و «اتراب» به معنای همانند و هم‌سن و سال می‌باشد، مانند «ترائب» به معنای دنده‌های سینه که مشابه یکدیگرند.

□ «طلح» جمع «طلحه»، به معنای درخت موز است. چنانکه در روایتی از حضرت علی علیه السلام نیز به این معنا آمده است.^(۱) البته بعضی مفسران، مراد از «طلح» را درخت امّ غیلان می‌دانند که همان درخت اقاقیا می‌باشد که دارای گل‌های بسیار خوشبو است.^(۲)

□ گرچه «فُرُش» جمع «فراش» به زمین و مرکب و تشک و فرش و تخت گفته شده و «مرفوعة» به معنای نفیس و گرانبها می‌باشد، چنانکه پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: در بهشت فرش‌هایی از ابریشم با رنگ‌های گوناگون روی یکدیگر قرار داده شده است.^(۳) ولی ظاهراً مراد از «فُرُش» در اینجا، همسران و هم‌خوابگان و مراد از «مرفوعة»، ارزشمند بودن آنان به خاطر عقل و کمال و جمال است، چنانکه به دنبال آن می‌خوانیم: ﴿إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً﴾ □ «عُرُب» جمع «عروب» به زنی گفته می‌شود که خندان و طناز و عاشق همسر و نسبت به او فروتن باشد.

□ «اصحاب الیمین» همان کسانی هستند که در آیه ۸ به «اصحاب الیمین» نامیده شدند. از آنجا که در قیامت نامه عمل خوبان را به دست راستشان می‌دهند و اهل یُمن و سعادت شده‌اند، آنان را اصحاب یمین نامیده‌اند.

□ در روایتی می‌خوانیم که پیامبر صلی الله علیه و آله به امّ سلمه فرمود: خداوند پیر زنان سفید موی مؤمن را در قیامت به صورت دخترکانی جوان و زیبا قرار می‌دهد.^(۴)

□ در پایان پاداش مقربان فرمود: ﴿جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ تمام پاداشها و نعمت‌ها جزای عملکرد آنان بود، ولی در این آیات، پس از نعمت‌هایی که برای اصحاب یمین بیان شد،

۱. تفسیر نورالثقلین.

۲. تفسیر راهنما.

۳. تفسیر نورالثقلین؛ کافی، ج ۲، ص ۹۷.

۴. تفسیر نورالثقلین.

جمله‌ی «جزاء بما كانوا» نیامده است، گویا همه اینها لطف الهی است.

■ نعمت‌های دنیوی آفاتی دارد، مثلاً:

گیاهش تیغ دارد، ولی گیاه بهشت تیغ ندارد. «مخضود»

سایه‌اش موقت است، ولی در بهشت سایه درخت‌ها دائمی است. «ظل ممدود»

میوه‌های دنیا یا نایاب است یا موسمی، ولی در قیامت میوه‌ها زیاد و دائمی و در دسترس

همه و بدون ضرر و زیان است. «كثيرة، لا مقطوعة و لا ممنوعة»

همسران در دنیا، گاهی متناسب نیستند، ولی در بهشت از هر جهت متناسبند، «أتراباً»

گاهی عاشق همسرشان نیستند، ولی در بهشت همه عاشقند، «عُرباً» گاهی بیوه هستند،

ولی در بهشت همه باکره‌اند، «أبكاراً» در یک کلام، همسران در قیامت، آفرینش جدیدی

دارند. «أنشأناهن أنشاءً»

■ چون انبیای گذشته زیاد بودند، اوصیای آنها نیز زیاد بوده‌اند، لذا درباره‌ی تعداد مقربان

فرمود: «ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ قَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ» مقربان از میان امت‌های گذشته بیش از

مقربان این امت است.

پیام‌ها:

۱- اصحاب یمین در قیامت، جایگاه بس والا و اعجاب برانگیزی دارند. «و

اصحاب الیمین ما اصحاب الیمین»

۲- گرچه دانشمندان به برخی خواص بر سدر پی برده‌اند، اما در اینکه چه

تأثیری در هوا و محیط پیرامون خود دارد، نیاز به تلاش جدید دارد. «فی سدرٍ

مخضود»

۳- آب جاری و ریزان، سالم‌تر از آب ساکن و راکد است. «ماء مسکوب»

۴- بهشت و نعمت‌های بهشتی، از قبل آفریده و آماده شده است. «أنشأناهن»

۵- بکارت و دوشیزه بودن همسران بهشتی، مستمر و دائمی است و گونه تفاوتی

با دنیا ندارد. «فجعلناهنَّ أبكاراً»

۶- هیچ گاه جهان از افراد خوب خالی نبوده است. «ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ»

۷- راههای دستیابی به سعادت و رسیدن به قرب الهی، برای همه انسانها در تمام دورانها وجود داشته است. ﴿ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَثَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ﴾

﴿۴۱﴾ وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مِمَّا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿۴۲﴾ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ

و (اما) یاران دست چپ، چه هستند یاران دست چپ (شقاوتمندان و نامه به دست چپ داده شدگان). در میان باد سوزان و آب داغ.

﴿۴۳﴾ وَ ظِلٍّ مِّنْ يَحْمُومٍ ﴿۴۴﴾ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ

و سایه‌ای از دود غلیظ و سیاهند. که نه خنک است و نه سودبخش.

﴿۴۵﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿۴۶﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ

الْعَظِيمِ

البته آنان پیش از این (در دنیا) نازپرورده و خوشگذران بودند. و همواره بر گناه بزرگ پافشاری می‌کردند.

﴿۴۷﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَأَنَّا لَمَبْعُوثُونَ

و پیوسته می‌گفتند: آیا هنگامی که ما مردیم و به صورت خاک و استخوان شدیم. آیا حتماً ما برانگیخته می‌شویم؟

﴿۴۸﴾ أَوْ ءَابَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ

و آیا نیاکان ما (نیز برانگیخته می‌شوند)؟

نکته‌ها:

□ «سَمُوم» به معنای باد سوزانی است که مثل سم در بدن نفوذ کند و «مَسَام» به سوراخ‌های ریز بدن گفته می‌شود. «حَمِيم» به معنای آب جوشان و بسیار داغ و «يَحْمُوم» دود غلیظ سیاه است. «مُتْرَف» به معنای فرد برخوردار از نعمت‌های زیاد که گرفتار غفلت و طغیان شود.

«حِثَّ» به معنای گناه بزرگ است و بیشتر در مورد پیمان شکنی و تخلف از سوگند بکار می‌رود. «يُصْرَوْنَ» از «اِصرار» است. این لغت چهار مرتبه در قرآن آمده و هر چند بار در مورد اصرار بر انجام گناه است.

- در قیامت، «اصحاب شمال» در عذاب و شکنجه بسیار قرار دارند: باد سوزان، آب جوشان و دود سیاه، غلیظ و سوزان.^(۱) ﴿سُومٌ وَ حَمِيمٌ وَ ظُلٌّ مِّنْ يَّحْمُومٍ﴾
- هنر قرآن به گونه‌ای است که آینده و حوادث قطعی آن را همچون گذشته ترسیم می‌کند. آن گونه قیامت را مطرح می‌کند که گویی مجرمان حاضر و در دادگاه محاکمه و پرونده آنان بسته و فرمان صادر شده است.

مقایسه بهشتیان و دوزخیان

- در اینجا با توجه به آیات متعدّد، میان جایگاه اصحاب یمین در بهشت و اصحاب شمال در جهنّم مقایسه‌ای می‌کنیم:

برای اصحاب یمین:	برای اصحاب شمال:
سایه‌ای ممتد و دائم. ﴿فِي ظِلٍّ مَّدُودٍ﴾	سایه‌ای از دود سیاه. ﴿ظِلٌّ مِّنْ يَّحْمُومٍ﴾
میوه‌هایی مجاز و مدام. ﴿لَا مَقْطُوعَةٍ	نه خنک و نه سودمند. ﴿لَا بَارِدٍ وَ
و لَا مَمْنُوعَةٍ﴾	لا کریم﴾
نوشیدنی‌هایی پاکیزه. ﴿شَرَابًا طَهُورًا﴾ ^(۲)	آبی همچون فلز گداخته. ﴿بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ﴾ ^(۳)
رودهایی از آب. ﴿أَنْهَارٌ مِّنْ مَّاءٍ﴾ ^(۴)	در آرزوی آب. ﴿أَفَبِضْوَاعِلِنَا مِنَ الْمَاءِ...﴾ ^(۵)
رودهایی از شیر. ﴿أَنْهَارٌ مِّنْ لَّبَنٍ﴾ ^(۶)	آبی سوزان و زهرآلود. ﴿حَمِيمٌ وَ غَسَاقٌ﴾ ^(۷)
رودهایی از شراب. ﴿أَنْهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ﴾ ^(۸)	آبی پست. ﴿مِّنْ غَسَلِينَ﴾ ^(۹)
رودهایی از عسل. ﴿أَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصْنًى﴾ ^(۱۰)	آبی چرک و خون‌آلود. ﴿مَاءٌ صَدِيدٌ﴾ ^(۱۱)

۱. تفسیر مراغی. ۲. انسان، ۲۱. ۳. کهف، ۲۸.
 ۴. محمد، ۱۵. ۵. اعراف، ۵۰. ۶. محمد، ۱۵.
 ۷. ص، ۵۷. ۸. محمد، ۱۵. ۹. حاقّه، ۳۶.
 ۱۰. محمد، ۱۵. ۱۱. ابراهیم، ۱۶.

مکانی تنگ. ﴿مکاناً ضیقاً﴾ ^(۲)	دو بهشت و باغ بزرگ. ﴿جَنَّاتٍ﴾ ^(۱)
لعنت و نفرین به یکدیگر. ﴿کَلِمًا دَخَلَتْ	برخوردهایی با سلام و سلامتی. ﴿الَّا قِیْلًا﴾
امّة لعنت اختها﴾ ^(۴)	سلاماً سلاماً﴾ ^(۳)
ورودی با قهر و نفرت. ﴿خَذَوْه فَعْلَوْه﴾ ^(۶)	ورودی با احترام. ﴿طَبِیْم فَاذْخُلُوْهَا﴾ ^(۵)
توهین و بایکوت. ﴿قَالَ اخْسَوْا فِیْهَا	برخورداری از رحمت و درود الهی. ﴿سَلَامٌ
و لَا تَكْلُمُوْنَ﴾ ^(۸)	قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِیْمٍ﴾ ^(۷)
گردش در میان آتش و آبسوزان. ﴿یَطْوِفُونَ	پذیرایی کنندگانی بی نظیر. ﴿یَطْوِف عَلَیْهِمْ
بینها و بین حمیم آن﴾ ^(۱۰)	وَلَدَانِ مَخْلُودٍ﴾ ^(۹)

پیام‌ها:

- ۱- در قیامت دسته‌ای از مردم اهل شقاوتند و نامه عملشان را در دست چپ دارند. ﴿و اصحاب الشمال﴾
- ۲- وضع دوزخیان به قدری هولناک است که مایه‌ی شگفتی و تعجب می‌شوند. ﴿ما اصحاب الشمال﴾
- ۳- عذاب‌های قیامت، بسیار سخت است. («سموم» و «حمیم» نکره آمده که نشانه سختی و عظمت است.)
- ۴- خوشگذرانان سرمست بدانند که کامیابی‌های غافلانه، آنان را به چه ذلت و نکبت و زجری خواهد کشید. ﴿مترفین - فی سموم و حمیم و ظل من یحوم﴾
- ۵ - آنچه گناه را سنگین و خطرناک‌تر می‌کند، اصرار بر آن است. ﴿یَصْرُونَ عَلَی الْحَنْثِ الْعَظِیْمِ﴾
- ۶- خداوند عادل است و عذاب بر پایه عملکرد خود انسان است. اگر خلافکاران

۱. الرَّحْمَن، ۴۶.	۲. فرقان، ۱۳.	۳. واقعه، ۲۶.
۴. اعراف، ۳۸.	۵. زمر، ۷۳.	۶. حاقّه، ۳۰.
۷. یس، ۵۸.	۸. مؤمنون، ۱۰۸.	۹. واقعه، ۱۷.
۱۰. الرَّحْمَن، ۴۴.		

سه نوع شکنجه دارند: بادی سوزان، آب داغ و سایه داغ، به خاطر آن است که سه خلاف پیوسته دارند. «کانوا... مترفین... کانوا یصرون علی الحنث... کانوا یقولون» ۷- رفاه و عیاشی، بستر ارتکاب گناه و تردید در معاد است. «مترفین... یصرون... اذا متنا...»

۸- منکران معاد، دلیل بر انکار ندارند و تنها بعید می‌شمردند. «اذا متنا...»
 ۹- خطر آنجاست که انسان، تردید نابجای خود را در جامعه گسترش دهد و عامل انحراف دیگران شود. «کانوا یقولون اذا متنا و کنا ترابا»
 ۱۰- افراد شبهه افکن، دامنه تردید را توسعه می‌دهند. «أواباؤنا الاولون»

﴿۴۹﴾ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ

بگو: پیشینیان و آیندگان.

﴿۵۰﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتٍ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ

هر آینه به سوی وعدگاه روز معینی گردآوری خواهند شد.

پیام‌ها:

- ۱- باید به شبهات، حتی اگر از سر عناد هم باشد، پاسخ قاطع داد. «یقولون... قل انّ الاولین و الاخرین»
- ۲- قدرت خداوند در محشور کردن گذشتگان و آیندگان یکسان است. «ان الاولین و الاخرین لمجموعون»
- ۳- همه مردم در یک روز مشخص جمع می‌شوند. «یوم معلوم»
- ۴- گرچه زمان قیامت در نزد ما نامعلوم است، اما نزد خداوند مشخص است. «یوم معلوم»

﴿۵۱﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿۵۲﴾ لَأَكْلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِّنْ زَقُّومٍ ﴿۵۳﴾ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ

همانا ای گمراهان انکار کننده! حتماً از درختی (بد منظر و بد طعم و بد بو) که زقوم است خواهید خورد. آنگاه شکم‌ها را از آن پر خواهید کرد.

﴿۵۴﴾ فَتَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿۵۵﴾ فَتَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿۵۶﴾ هَذَا نَزْلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ

و روی آن از آب جوشان می‌نوشید. پس مانند شتران عطش زده می‌نوشید. این است پذیرایی (ابتدایی) آنان روز قیامت.

نکته‌ها:

□ «زقوم»، نام گیاه تلخ و بدبو و بدطعم است که شیره آن اگر به بدن برسد ورم می‌کند. این گیاه، غذای دوزخیان است. «نزل» به آن چیزی گفته می‌شود که برای پذیرایی مقدماتی مهمان آماده می‌شود و «هیم» نام مرضی است که شتر به آن گرفتار می‌شود و هر چه آب می‌نوشد سیراب نمی‌شود تا بمیرد، همچنین به زمین ریگزار گفته می‌شود که هر چه آب در آن بریزند فرو می‌رود.

□ غذاهای تلخ دنیوی را انسان یا نمی‌خورد، که در آخرت، گنهکار باید بخورد. ﴿لَاكُلُونَ﴾ یا کم می‌خورد، که در آخرت باید سیر بخورد، ﴿فَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ﴾، یا با غذای دیگر جبران می‌کند، که در آخرت غذای دیگرش آب جوش است، ﴿مِنَ الْحَمِيمِ﴾ و یا با بی‌میلی می‌خورد، که در آن روز مثل شتر تشنه به آب رسیده می‌خورد. ﴿شَرِبَ الْهِيمِ﴾

پیام‌ها:

۱- دوزخیان، از سخت‌ترین خطاب‌های تحقیرآمیز برخوردارند. ﴿إِيهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ﴾

۲- اصحاب شمال، گمراهان هستند، ﴿إِيهَا الضَّالُّونَ﴾ که ما در هر نماز از خدا

- می‌خواهیم از آنان نباشیم. ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾
 ۳- بدتر از گمراهی، تکذیب کردن است و گرنه بسیاری از گمراهان، توفیق هدایت می‌یابند. ﴿الضَّالُّونَ الْمَكْذِبُونَ﴾
 ۴- تمام تحقیرهای روانی و عذاب جسمانی، پذیرایی مقدماتی اصحاب شمال است! پس پذیرایی اصلی چیست؟ ﴿هَذَا نَزْلُهُمْ﴾
 ۵- خداوند عادل است و کیفرهای او عادلانه. همه سختی‌ها نتیجه عملکرد خود انسان است و آن روز، روز کیفر و پاداش است. ﴿يَوْمَ الدِّينِ﴾

﴿۵۷﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿۵۸﴾ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ

﴿۵۹﴾ ءَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ

ما شما را آفریدیم، پس چرا تصدیق نمی‌کنید؟ آیا آنچه را (در رحم) می‌ریزید دیده‌اید؟ آیا شما آن را (به صورت انسان) می‌آفرینید یا ما آفریننده‌ایم؟

﴿۶۰﴾ نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ

مایم که مرگ را در میان شما مقدر کردیم و هرگز (مغلوب نمی‌شویم) و کسی بر ما پیشی نمی‌گیرد.

نکته‌ها:

- در آیات قبل بیان شد که اصحاب شمال در معاد تردید داشته و می‌گفتند: آیا اگر مردیم و خاک شدیم، باز زنده می‌شویم؟ از این آیه به بعد خداوند نمونه‌های قدرت خود را در دنیا بیان می‌کند تا استبعاد قیامت را برطرف نماید.
- استدلال‌های قرآن، فراتر از زمان و مکان است و تاریخ مصرف ندارد و به مقطعی از زمان و مکانی خاص تعلق ندارد. نطفه در رحم و بذر در زمین، در هر زمان و مکان برای همه روشن است.
- مخفی بودن زمان مرگ حکیمانه است و فوایدی را به دنبال دارد. از یک سوی آماده باش

انسان که هر لحظه ممکن است مرگ فرا رسد و از سوی دیگر جریان عادی زندگی، زیرا منتظر زمان معینی برای مرگ نیست و گرنه زندگی برای او تلخ می‌شد.

□ گرچه برخی مقدمات تولید نسل، همچون آمیزش و ریزش نطفه در رحم، به دست انسان است، اما تلقیح نطفه و تخمک و رشد آن در چند مرحله و حفظ و تبدیل آن به یک انسان کامل با ویژگی‌های منحصر به فرد، تنها کار خداوند است. ﴿ءاتم تخلقونه ام نحن الخالقون﴾ حتی اگر بشر، در خارج از رحم همانند سازی کند، باز هم از قدرت الهی نمی‌کاهد و خالقیت او را زیر سؤال نمی‌برد، زیرا این تأثیر و تأثر به دست توانای خداوند است و بشر در طراحی مراحل آفرینش نقشی ندارد.

پیام‌ها:

- ۱- چرا شک در معاد می‌کنید؟ کسی که شما را آفرید بار دیگر نیز می‌آفریند. ﴿نحن خلقناکم﴾
- ۲- با منکران و ناباوران، مستدل گفتگو کنیم. ﴿نحن خلقناکم﴾
- ۳- توبیخ بعد از استدلال است. اول می‌فرماید: ﴿نحن خلقناکم﴾ سپس توبیخ می‌کند. ﴿فلولا تصدقون﴾
- ۴- در استدلال، به یک دلیل و نمونه بسنده نکنیم. ﴿أفرأیتم... ءأنتم...﴾
- ۵- در تبلیغ و مجادله، با استفاده از شیوه سؤال و پرسش، وجدان مخاطبان را بیدار و به یاری فراخوانیم. ﴿أفرأیتم... و انتم...﴾
- ۶- قدرت الهی، هم در آفریدن نمودار است، ﴿نحن خلقناکم﴾ و هم در میراندن. ﴿نحن قدرنا بینکم الموت﴾
- ۷- مر ، یک حادثه و اتفاق نیست، بر اساس حکمت و حساب و کتاب است. ﴿قدرنا بینکم الموت﴾
- ۸- پایان عمر و زمان مر ، تنها به دست خداست. ﴿نحن قدرنا بینکم الموت﴾
- ۹- مر انسان نشانه‌ی عجز خداوند از زنده نگه داشتن نیست، بلکه تقدیری حکیمانه است. ﴿قدرنا بینکم الموت﴾

۱۰- قدرت الهی مطلقه است و هیچ شخص یا قدرتی نمی تواند از مر فرار کرده و بر این تقدیر الهی غالب شده و بر آن پیشی بگیرد. «ما نحن بمسبوقین»

﴿۶۱﴾ عَلَىٰ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ

تا مانند شما را جانشین شما کنیم و شما را در جهانی که نمی دانید پدیدار گردانیم.

﴿۶۲﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ

شما آفرینش نخستین را دانستید، پس چرا (به آفرینش دوباره) متذکر نمی شوید؟

پیام ها:

- ۱- فلسفه مر ، جایگزین شدن دیگران و پیدایش تحولات جدید است. «قدرنا بینکم الموت... نبدل امثالکم... ننشئکم...»
- ۲- قدرت خداوند بر جابجایی مر و زندگی، دلیل قدرت خداوند بر ایجاد معاد است. «فلولا تصدقون... نبدل امثالکم»
- ۳- دنیا عبورگاه است نه توقف گاه. «نبدل امثالکم»
- ۴- انسان از وضع قیامت آگاه نیست که چه زمانی خواهد بود و در چه شرایطی حاضر می شود. «ننشئکم فیما لا تعلمون»

﴿۶۳﴾ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴿۶۴﴾ ءَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ

﴿۶۵﴾ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ

آیا آنچه را کشت می کنید دیده اید؟ آیا شما آن را می رویانید یا ما رویانده ایم؟ اگر بخواهیم آن را خار و خاشاک می گردانیم، پس شما از روی تعجب می گوئید:

﴿۶۶﴾ إِنَّا لَمُعْرِضُونَ ﴿۶۷﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ

ما زیان دیده ایم. بلکه محروم و بدبختیم.

نکته‌ها:

□ «حُطام» به معنی شکستن و خرد شدن و «تَفْکُوهون» به معنای میوه خوردن، فکاهی گفتن و تعجب و پشیمانی آمده است. «مغرمون» از «غرامت» به معنای پرداخت خسارت و زیان دیدن است.

□ اگر کمی دقت کنیم، زمین، بدن انسان را به خاک تبدیل می‌کند ولی بذر را به خاک تبدیل نمی‌کند. دانه درون زمین دو حرکت متضاد دارد، ساقه به سوی بالا و ریشه به سوی پایین می‌رود. ریشه، مواد غذایی را جذب و ساقه، مزاحم خود را حتی اگر سفت باشد دفع می‌کند. یک دانه به چند خوشه تبدیل می‌شود و تولید مثل می‌کند.

□ هر نوع تغییر و تحوّل در طبیعت، برای خداوند یکسان است. حیات یا مرگ موجودات، شیرینی یا تلخی آب، همه در نزد قدرت خداوند یکسان است. ﴿خَلَقْنَاكُمْ... قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ﴾، ﴿نَحْنُ الزَّارِعُونَ... لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا﴾، ﴿تَشْرِبُونَ... لَجَعَلْنَاهُ إِبْرَاقًا﴾

□ یکی از راه‌های خداشناسی، فرض خلاف وضع موجود است، چنانکه گفته‌اند: «تعرف الاشياء باضدادها» یعنی با تصور ضدّ هر چیزی، جایگاه و اهمیت آن چیز مشخص می‌شود، مثلاً: اگر هر یک از شب یا روز طولانی شود، اگر آب‌ها به زمین فرو رود، اگر کشت‌ها همه خار شود، اگر آب‌ها تلخ شود و... چه کسی می‌تواند آن را به وضع موجود تبدیل کند؟ آری اگر انسان به این نکته توجّه داشته باشد که هر چه دارد، هر لحظه در معرض تغییر و نابودی است و به پیامدهای از دست دادن آنها بیاندیشد، ارزش نعمت‌های موجود را بهتر درک خواهد کرد و به لطف و قدرت الهی بیشتر پی می‌برد.

پیام‌ها:

- ۱- همان قدرتی که از یک دانه بذر، خوشه‌ها پدید می‌آورد، می‌تواند از تک سلول انسان مرده‌ای دوباره او را زنده کند. ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ﴾
- ۲- فعل و انفعالات طبیعی با اراده خداوند است. ﴿لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا﴾
- ۳- برخی انسان‌ها، تا محصولشان خار و خاشاک نشود و سرشان به سنگ نخورد، وجدانشان بیدار نمی‌شود. ﴿حُطَامًا... بَلْ نَحْنُ مُحْرَمُونَ﴾

﴿۶۸﴾ أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿۶۹﴾ أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ
أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ ﴿۷۰﴾ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أَجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ

آیا آبی را که می نوشید دیده‌اید؟ آیا شما آن را از ابر باران‌زا فرو آوردید
یا ما فرو فرستنده‌ایم؟ اگر بخواهیم آن را شور و تلخ می گردانیم، پس چرا
سپاس نمی گذارید؟

نکته‌ها:

- «مُزْن» به ابر سفید باران‌زا گفته می شود، «أَجَاج» آب شور همراه با تلخی است.
- در حدیث می خوانیم: هرگاه رسول خدا ﷺ آب می نوشید، می فرمود: «الحمد لله الذي سقاني عذبا فُرَاتًا برحمته و لم يجعله ملحا أجاجاً بذنوبي»^(۱)، خدا را شکر که به واسطه رحمتش به ما آب گوارا نوشاند و به خاطر گناهان ما، آن را شور قرار نداد.
- توجّه به نقش آب در رفع تشنگی «تشریبون»، نحوه پیدایش آب «من المزن»، فروآمدن باران «نحن المنزلون»، و مزه و طعم آن «لو نشاء لجعلناه أجاجاً»، انسان را به شکرگذاری وامی دارد. «فلولا تشكرون»
- الطاف دائمی خداوند، نشانه عجز او از تغییر و تحوّل نیست. جمله «لو نشاء» به معنای آن است که ما آب را شور نمی کنیم ولی می توانیم این کار را انجام دهیم.
- توجّه به نعمت‌ها، هم اعتقاد توحیدی انسان را بالا می برد، «نحن الزارعون... نحن المنزلون» هم روحیه تشکر را در انسان زنده می کند و هم استبعاد زنده شدن دوباره و معاد را برطرف می کند.

پیام‌ها:

- ۱- استدلال‌های قرآن، فراگیر، ساده و در عین حال عمیق است. نگاهی به آب، برای توجّه انسان به مبدأ و معاد کافی است. «أفرأيت الماء الذي تشربون»

۲- نزول آب قابل نوشیدن، نشانه حکمت و قدرت الهی است. ﴿الماء الذی تشربون﴾

۳- نزول باران از آسمان، از قدرت انسان خارج است و این برای خدانشناسی کافی است. ﴿ءأنتم أنزلتموه من المزن ام نحن المنزلون﴾

۴- آفرینش، کلاس تدبیر، ﴿أفرأیتم...﴾ تذکر، ﴿أفلا تذکرون﴾ و زمینه‌ساز تشکر است. ﴿فلولا تشکرون﴾

﴿۷۱﴾ أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِی تُورُونَ ﴿۷۲﴾ ءَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ ﴿۷۳﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْکِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِیْنَ

آیا آتشی را که می‌افروزید دیده‌اید؟ آیا شما درخت آن را ایجاد کرده‌اید یا ما ایجاد کننده‌ایم؟ ما آتش را وسیله تذکر (آتش قیامت) و نعمتی برای مسافران قرار داده‌ایم.

﴿۷۴﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِیْمِ

پس به نام پروردگار بزرگت تسبیح گوی.

نکته‌ها:

□ «تورون» از «وری» به معنای خارج کردن چیزی پنهان است، «وراء» یعنی باطن و پشت چیز. چون دو سنگ چخماق را به هم زنند، آتش نهفته در آن خارج شود، به این عمل «ایراء» می‌گویند.

□ «مُقوین» از «قوایه» به معنای بیابان است. به بیابان‌گرد و مسافر، «مقوی» گفته می‌شود.

□ از آیه ۴۷ که تردید در معاد مطرح شد، تا این آیات، خداوند بیش از بیست مرتبه مردم را خطاب کرده و آنان را به فکر و تدبیر در چگونگی به وجود آمدن کشت و آب و آتش و آفرینش انسان دعوت کرده است تا تردید نابجای کافران را برطرف کند.

□ در این آیات، عناصر چهارگانه آب، خاک، باد و آتش، مطرح شده است که همه تحت فرمان

الهی و وسیله‌ای برای شناخت خداوند و پی بردن به قدرت او هستند.

□ خداوند در این سوره، چهار مرتبه از مردم اقرار گرفته که آیا شما در آفرینش خود، نزول باران، خروج گیاهان و تولید آتش نقشی دارید؟

□ نیاز به آتش در بیابان، بارزتر از نیاز به آن در محلّ مسکونی است. مسافر در بیابان، برای حفظ خود از سرما، پیدا کردن راه در شب و مقابله با خطر حیوانات وحشی، نیاز به نور و حرارت و آتش دارد.

پیام‌ها:

- ۱- همان خدایی که آتش را از دل درخت بیرون می‌آورد، مرده‌ها را از دل زمین بیرون می‌آورد. «أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ»
- ۲- خروج آتش از درخت، از دو جهت می‌تواند یادآور قیامت باشد: یکی از جهت خروج انرژی ذخیره شده در آن که در قالب آتش بروز می‌کند، دیگر آن که آتش دنیا، انسان را به یاد آتش دوزخ می‌اندازد. «جَعَلْنَاهَا تَذَكُّرًا»
- ۳- خداوند آنچه را برای رفع استبعاد معاد بود ذکر کرد، خواه اثر کند یا نکند. ای پیامبر! وظیفه تو تسبیح خداوند است. «فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ»

﴿۷۵﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿۷۶﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ

پس سوگند به جایگاه ستارگان. و البته اگر بدانید این سوگندی است بزرگ.

نکته‌ها:

- هیچ چیز و هیچ کس بدون اراده خداوند نمی‌تواند در جهان تأثیر گذارد. بنابراین اعتقاد به تأثیر ستارگان در زندگی انسان خرافه‌ای بیش نیست و هیچ کس ستاره‌ی بختی در آسمان ندارد که موجب خوش بختی یا بد بختی او شود. امام کاظم علیه السلام فرمود: خداوند، ستارگان را ستایش کرده و به مواقع آنها سوگند یاد نموده است.^(۱)

۱. تفسیر راهنما.

□ «مواقع النجوم» به محل استقرار و حرکت ستارگان گفته می‌شود. سوگند به مسیر گردش کرات آسمانی مهم‌تر از سوگند به خود آنهاست، چون عظمت و وسعت مواقع نجوم، هزاران برابر کرات است.

پیام‌ها:

- ۱- خداوند در این سوره، فکر انسان را از نطفه و بذر و آب و آتش تا مسیر حرکت کرات آسمانی جولان می‌دهد. ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَمْنُون... فَلَاقِمْ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ﴾
- ۲- خداوند، گاهی به چیزهای کوچکی مانند انجیر سوگند یاد می‌کند، ﴿وَالْتِينِ وَالزَّيْتُونِ﴾ و گاهی به کهکشان و مسیر ستارگان. آری برای خداوند کوچک و بزرگ، کاه و کوه یکی است. ﴿فَلَاقِمْ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ﴾
- ۳- هر ستاره‌ای، مدار و مسیر حرکت منظم و مخصوص به خود دارد. ﴿بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ﴾
- ۴- بشر به تمام مسیرهای کرات آگاه نیست و علم نجوم و کیهان‌شناسی انسان علی‌رغم تلاش او ناقص است. ﴿لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾

﴿۷۷﴾ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿۷۸﴾ فِی كِتَابٍ مَّكْنُونٍ

همانا آن قرآن کریم است. که در کتاب محفوظی جای دارد.

﴿۷۹﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿۸۰﴾ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

جز پاکیزگان به آن دست نزنند. فرو آمده از سوی پروردگار جهانیان است.

نکته‌ها:

- ظاهراً مراد از «کتاب مکنون»، همان لوح محفوظ است، زیرا در سوره بروج آمده: ﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِی لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ﴾^(۱) و در این سوره می‌خوانیم: ﴿أَنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِی كِتَابٍ مَّكْنُونٍ﴾

□ در قرآن، خداوند و آنچه مربوط به اوست، به صفت «کریم» متصف شده‌اند:

خداوند، کریم است. ﴿مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾^(۱)

قرآن، کریم است. ﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ﴾^(۲)

رسول خدا، کریم است. ﴿وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ﴾^(۳)

واسطه نزول وحی (جبرئیل)، کریم است. ﴿إِنِّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾^(۴)

حضرت علی علیه السلام در خطبه ۱۵۲ نهج البلاغه، اهل بیت را «کرائم القرآن» می‌نامد.

انسان نیز به عنوان برترین مخلوق الهی، مورد کرامت است. ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾^(۵)

□ تلاوت الفاظ و فهم لغات قرآن، برای همه ممکن است، اما تماس با روح قرآن، طهارتی

مخصوص می‌خواهد. ﴿لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسُ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾^(۶) لذا فرمود:

«لا یقرئه و لا یفهمه الا المطهرون» بلکه فرمود: ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ و تماس، معنای

خاص دارد. چنانکه در روایت آمده است: تنها مقربان درگاه الهی با قرآن تماس پیدا

می‌کنند.^(۷)

□ قرآن، کریم است، زیرا:

سرچشمه آن از لوح محفوظ و کتاب مکنون است. ﴿فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ﴾

واسطه آن، فرشتگان و پیامبر و اهل بیت علیهم السلام، همه مطهرند. ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾

و هدف آن تربیت جهانیان است. ﴿تَنْزِيلَ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

□ قرآن، مطهر است، ﴿صُحُفًا مُطَهَّرَةً﴾^(۸) و تنها پاکان می‌توانند آن را مس کنند. ﴿لَا يَمَسُّهُ

إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾

□ قرآن، چنان نیست که دشمنان آنان را توصیف می‌کردند. نه خیالپردازی ذهن پیامبر است،

﴿تُحْمَلُ عَلَيْهِ﴾^(۹) نه افسانه و غیر واقعی، ﴿إِنَّ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾^(۱۰) نه آموخته‌هایی از

۱. انفطار، ۶. ۲. واقعه، ۷۷. ۳. دخان، ۱۷.

۴. تکویر، ۱۹. ۵. اسراء، ۷۰. ۶. احزاب، ۳۳.

۷. تفسیر در المنثور. ۸. یسینه، ۲. ۹. فرقان، ۵.

۱۰. انعام، ۲۵.

دیگران، «يُعَلِّمُهُ بَشْرًا»^(۱) و نه کار گروهی هم فکر، «أَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمَ آخِرُونَ»^(۲)، بلکه از جانب پروردگار جهانیان برای رشد انسان نازل شده است. «تَنْزِيلَ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ»
 □ قرآن، کلید کرامت و عزّت فرد و جامعه است. «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ»
 نگاه به آن، تلاوت آن، تدبّر در آن، حفظ آن، استدلال به آن و پندگیری از آن مایه‌ی رشد و کرامت انسان است. «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ»
 قرآن، در مسائل فردی، خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، عبادی، نظامی، اخلاقی، اعتقادی، تربیتی و فرهنگی، به انسان نور و روشنایی می‌دهد. «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ»
 در قرآن، حرف سست، زشت، ناموزون و دور از منطق نیامده است. «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ»

پیام‌ها:

- ۱- خداوند، برای بزرگترین سند تشريع یعنی قرآن، به بزرگترین بخش تکوین یعنی کهکشان‌ها، سوگند یاد کرده است. «لَا أَقْسَمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ... إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ»
- ۲- قرآن، با نهایت کرامت، معارف خود را در اختیار قرار داده و هر کس می‌تواند به نحوی از آن بهره‌گیرد. «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ»
- ۳- قرآن، تنها الفاظ و عبارات نیست، محتوایی والا دارد که در نزد خداوند محفوظ و مکنون است. «فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ»
- ۴- بهره‌بردن از قرآن آدابی دارد. افراد بی‌وضوح دست زدن به آن را ندارند.^(۳)
 «لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ»
- ۵ - حقایق بلند قرآن را افراد آلوده به شرک و کفر و نفاق و عناد درک نمی‌کنند.
 «لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ»
- ۶- قرآن، جلوه‌ای از ربوبیت خداوند و برنامه‌ای جامع برای رشد و تربیت انسان است. «تَنْزِيلَ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۱. نحل، ۱۰۳.

۲. فرقان، ۴.

۳. تفسیر نورالثقلین.

﴿۸۱﴾ أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُذْهَبُونَ

آیا شما با این سخن (الهی)، با سبکی و سستی برخورد می‌کنید؟

﴿۸۲﴾ وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تَكْذِبُونَ

و (سهم و) رزق خود را تکذیب قرآن قرار می‌دهید؟

نکته‌ها:

■ «مُذْهَبُونَ» از «دُهْن» به معنای روغن است. مدهنه، گاهی به معنای مدارا و ملایمت و گاهی سستی و ضعف می‌آید.

■ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله همراه با عده‌ای در حال مسافرت بودند که با کمبود آب مواجه شدند و عطش بر مردم غلبه کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله دست به دعا برداشتند و باران بارید و همه را سیراب کرد. در این میان یکی گفت: این باران به خاطر طلوع فلان ستاره است (نه دعای پیامبر)! که این آیه نازل شد. ﴿وَجَعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تَكْذِبُونَ﴾ و پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: به جای شکر روزی‌هایتان، تکذیب می‌کنید.^(۱)

آری همواره در جامعه افرادی وجود دارند که موجودیت و شخصیت خود را در مخالفت با دیگران می‌بینند و تمام هنر خود را در کوک کردن ساز مخالفت بکار می‌گیرند. اگر همه موافق باشند او مخالفت می‌کند و اگر همه مخالف باشند او موافق است. او کار به دلیل ندارد و دوست دارد همیشه بر خلاف دیگران حرکت کند و این نگرش در حرکات و گفتار و برخوردهای شخصی او نمایان است. او سعی می‌کند در چگونگی اصلاح سر و صورت یا رنگ و نوع لباس، یا لحن و صوت و استفاده از الفاظ و اصطلاحات و یا نوشتار، حتی در نام‌گذاری فرزندان، رفتاری غیر متعارف و انگشت‌نما داشته باشد و به این طریق خود را جدا و بهتر از دیگران مطرح کند.

۱. تفسیر نمونه.

پیام‌ها:

- ۱- هر چه قداست و عظمت بیشتر باشد، سهل انگاری خطرناک‌تر و تویخ بیشتر است. ﴿أَفَهَذَا الْحَدِيثَ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ﴾
- ۲- مداهنه و سازشکاری در برابر اصول مسلم دین پذیرفته نیست. ﴿أَنَّهُ لَقَرَّآنَ كَرِيمٍ... أَفَهَذَا الْحَدِيثَ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ﴾
- ۳- سهل انگاری، سستی و سازش در دین، به تدریج انسان را به انکار وادار می‌کند. ﴿أَفَهَذَا الْحَدِيثَ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْتُمْ تُكْذِبُونَ﴾

﴿۸۳﴾ فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْخُلُقُومَ ﴿۸۴﴾ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ

پس چرا آنگاه که جان به گلوگاه رسد. و شما در آن هنگام نظاره می‌کنید.

﴿۸۵﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ

و ما از شما به آن (محتضر) نزدیک‌تریم ولی نمی‌بینید.

﴿۸۶﴾ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿۸۷﴾ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

پس اگر شما (در برابر اعمالتان) مجازات شدنی نیستید، چرا آن جان را (در حال احتضار به بدن خود) بر نمی‌گردانید اگر راست می‌گویید؟

نکته‌ها:

- اگر منکران معاد در قدرت خداوند برای مبعوث کردن مردگان شک دارند، آیا قدرت او را در گرفتن جان انسان‌ها، انکار می‌کنند؟ صحنه جان دادن محتضر را می‌بینند که احدی هیچ کاری نمی‌تواند بکند، عجز خود و قدرت نمایی او را در حال احتضار دیده‌اند، همان قدرت که می‌تواند جان را بگیرد، می‌تواند جان را باز گرداند. اگر مرگ به اراده و تقدیر الهی نبود و اتفاقی بود، چاره‌جویی و جلوگیری از آن امکان داشت.
- برای منکران باید استدلال آورد، چنانکه در آیات متعدّد این سوره خداوند بارها استدلال آورده است. ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَمْنُونَ﴾، ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ﴾، ﴿أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ﴾، البته

گاهی هم باید با نشان دادن صحنه عجزشان آنان را تحقیر کرد، چنانکه در این آیات خداوند خطاب به آنان می‌فرماید: همه شما قدرت دور کردن مرگ و زنده نگه داشتن عزیزتان را در لحظه احتضار ندارید.

■ خداوند، به همه بندگان، خوب یا بد نزدیک است. «نحن اقرب الیه» آنچه مهم و ارزشمند است اینکه ما با ایمان و عمل صالح به خدا نزدیک شویم.

■ «مدین» از «دین» به معنای جزاست و لذا «یوم الدین» یکی از نام‌های قیامت است: «مالک یوم الدین»

■ نگاه، غیر از دیدن است، چه بسا انسان به چیزی نگاه می‌کند، اما آن را نمی‌بیند و در فکر چیز دیگری است. «تنظرون... لکن لا تبصرون»

پیام‌ها:

۱- لحظه‌ی احتضار و مرگ، برای همه حتمی است. «إذا بلغت الحلقوم» (کلمه «اذا» در موارد حتمی الوقوع بکار می‌رود)

۲- خروج روح از بدن، از مجرای تنفسی و حلقوم است. «بلغت الحلقوم»
 ۳- خداوند برای برطرف کردن تردید معاد، هم قدرت خود را در حیات مطرح می‌کند و هم در حال مرگ و به این طریق اتمام حجت می‌کند. «بلغت الحلقوم»
 ۴- خداوند، از نزدیک‌ترین افراد به انسان، نزدیک‌تر است. نزدیکی دیگران جسمی است و نزدیکی او ناشی از احاطه کامل به مخلوق است. «نحن اقرب الیه منکم»

۵- معاد و کیفر و پاداش اخروی قطعی است. «ان کنتم غیر مدینین» (بکارگیری فعل ماضی برای بیان آینده، نشانه حتمی و قطعی بودن آن است)

۶- بازگشت روح به جسم، در دنیا امکان‌پذیر نیست. «فلولا... ترجعونها ان کنتم صادقین»

﴿۸۸﴾ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿۸۹﴾ فَرَوْحٌ وَرِيحَانٌ وَجَنَّتٌ نَعِيمٌ

پس اگر او (محتضر) از مقربان باشد، راحت و رحمت و بهشت پر نعمت، روزی او خواهد بود.

﴿۹۰﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿۹۱﴾ فَسَلَامٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَابِ

الْيَمِينِ

و اما اگر از اصحاب یمین باشد، (به او گفته می شود): از طرف اصحاب یمین (که هم فکran تو هستند) به تو سلام باد.

﴿۹۲﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ ﴿۹۳﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ

﴿۹۴﴾ وَتَصْلِيَةٌ جَحِيمٍ ﴿۹۵﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ

و اما اگر از تکذیب کنندگان گمراه باشد، با آبی جوشان پذیرایی می شود. و ورود به دوزخ (جزای اوست). همانا این مطلب، حق و یقینی است.

﴿۹۶﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ

پس به نام پروردگار بزرگوارت تسبیح کن.

نکته ها:

□ «رُوح» به معنای راحت و آسایش و رحمت است. «ریحان» به گیاهان خوشبو و معطر گفته می شود، همچنین به معنای رزق و روزی نیز آمده است. «تصلیة» از «صَلَّى» به معنای چشیدن، بریان شدن و افتادن است.

□ آغاز این سوره، مردم را به سه دسته تقسیم کرد: «کنتم ازواجاً ثلاثة»، مقربان درگاه الهی، اصحاب یمین و اصحاب شمال، پایان سوره نیز سرنوشت این سه گروه را تکرار می کند.

□ هر کس به میزان قرب خود، پاداش دریافت می دارد؛ چنانکه امام صادق علیه السلام فرمود: اگر محتضر از مقربان باشد، روح و ریحان در قبر و بهشت پر نعمت برای آخرت او مقرر

می‌شود. البته «مقرَّبون» با توجّه به آیات ۱۰ و ۱۱، همان یشتازان در ایمان و عمل صالح می‌باشند. «و السابقون السابقون اولئك المقربون»^(۱)

از اصحاب یمین در لحظه مرگ تنها رفع نگرانی می‌شود تا قیامت پاداش دریافت کنند. ظاهراً مراد از اصحاب یمین کسانی هستند که نامه عملشان به دست راستشان داده می‌شود که در آیات ۷۱ سوره اسراء و ۱۹ سوره حاقّه و ۷ سوره انشقاق از آنان با جمله «من اوقی کتابه یمینه» نام برده است. مراد از اصحاب شمال نیز کسانی هستند که نامه عملشان به دست چپشان داده می‌شود. از امام باقر علیه السلام روایت شده که منظور از «المکذّبین الضالّین» مشرکان می‌باشند.^(۲)

□ برای جمله «سلام لك من اصحاب الیمین» چند معنا بیان شده است:

الف: به اهل بهشت (بدون آنکه شخص معینی در کار باشد) گفته می‌شود: سلام بر تو.
ب: بهشتیان به پیامبر درود می‌فرستند، بخاطر زحمات او که آنان را به این مقام رسانده است.
ج: پیامبر به خاطر رستگاری این گروه در خیر و سلامتی است.^(۲)

□ در آیه ۵۱ خواندیم: «ثُمَّ اَنْتُمْ اَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمَكْذِبُونَ، لَاكُلُّونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ» ولی در آیه ۹۲ می‌فرماید: «و اما ان كان من المكذّبين الضالّين فنزل من حميم» چرا در آیه اول، ضالّین بر مکذّبین مقدّم شده و در پایان برعکس شده است؟

پاسخ: به نظر می‌رسد که خطاب آیه اول در دنیا است که انسان از انحراف و گمراهی به تکذیب کشیده می‌شود ولی در آخر سوره مسئله جان دادن مطرح است که آغاز کیفر است و کیفر، از خلاف سنگین آغاز می‌شود، تکذیب مهم‌تر از انحراف است.

□ در این آیات، لحظات جان دادن سه گروه در کنار هم مطرح شده است تا انسان در این نمایشگاه معنوی، کدام یک را انتخاب کند: «روح و ريحان و جنة نعيم... نزل من حميم و تصليّة جحيم»

□ برای پاداش مقرّبان و اصحاب یمین دلیلی نیامده است، ولی برای کیفر کافران دلیل آمده

۱. تفسیر نورالثقلین.

۲. تفسیر راهنما.

که چون مکذّب و ضالّ هستند. پس تنبیه، دلیل می‌خواهد ولی در لطف و محبت، کسی سراغ علّت نمی‌رود.^(۱)

□ امام صادق علیه السلام فرمود: پذیرایی با آب جوشان، در برزخ و قبر است و ورود به دوزخ، در قیامت است.^(۲)

□ این سوره با یاد معاد آغاز و با نام معاد ختم گردیده است.

پیام‌ها:

۱- مقربان، پس از جان دادن، بلافاصله به راحت و رفاه می‌رسند. ﴿فروح وريحان﴾ (حرف «ف» دلالت بر گذشت زمانی اندک می‌کند.)

۲- مر برای مقربان، زمینه‌ساز سه رحمت است: رهایی از غصّه‌ها و سختی‌های دنیا ﴿فروح﴾، رسیدن به الطاف الهی ﴿ريحان﴾ و رسیدن به کامیابی ابدی. ﴿جنة نعیم﴾

۳- لحظات احتضار و مر و اخبار مربوط به نحوه جان دادن مقربان، اصحاب یمین و اصحاب شمال را باور کرده و جدّی بگیریم. ﴿ان هذا هو حق اليقين﴾
۴- سختی جان دادن کفار و کیفر آنان با حمیم و جحیم، حق و عادلانه است. ﴿فزل من حميم و تصليّة جحيم... ان هذا هو حق اليقين﴾

۵- کیفر یک عمر انحراف و تکذیب، ﴿المكذّبين الضالّين﴾ پذیرایی با نوشیدنی سوزان در جایگاهی آتشین است ﴿فزل من حميم و تصليّة جحيم﴾ و خداوند از کیفر نابجا منزّه است. ﴿فسبح باسم ربك...﴾

۶- وجود قیامت و نظام کیفر و پاداش، نشانه ربوبیت خداوند در جهت تربیت انسان است که ستایش پروردگار را می‌طلبد. ﴿فسبح باسم ربك العظيم﴾

«والحمد لله ربّ العالمين»

۱. تفسیر کبیر فخر رازی. ۲. تفسیر نورالثقلین.